

چکیده

حوزه‌های علمیه، امروزه سازمان‌های نظام‌وارند که برای آموزش و ترویج علوم برخاسته از قرآن کریم و احادیث و روایات پیامبر اکرم و امامان معصوم(علیهم السلام) شکل گرفته‌اند. مراکز حوزوی در راستای انجام این رسالت، آن‌گونه که شایسته است، از تغییرات فناوری بهره‌برده و زیرساخت‌های موجود، کمتر خود را با این حوزه تطبیق داده‌اند؛ هرچند حوزه‌های علمیه همواره کوشیده‌اند تا از ابزارهای نوین در جهت تحقق اهداف خویش سود ببرند. امکانات و برنامه‌های کاربردی موجود در فضای مجازی، ابزاری است که امروزه در زمینه‌های گوناگون کاربرد دارد و از این ابزار می‌توان برای بهبود و تسریع در فعالیت‌های حوزه علمیه نیز استفاده بسیار برد.

در این نوشتار، کوشیده شده است حوزه‌های علمیه و فضای مجازی به‌اختصار معرفی گردد و زمینه‌های استفاده از قابلیت‌های فضای مجازی برای تحقق اهداف حوزه‌های علمیه به‌اجمال بررسی شود.

کلیدواژگان: حوزه‌های علمیه، تبلیغ، فضای مجازی، دین آنلاین، اینترنت.

حوزه‌های علمیه و فضای مجازی

مصطفی علیمرادی*

malimoradi@noornet.net

درآمد

با توجه به قابلیت‌ها و امکانات فراوان فضای مجازی در امر پژوهش، آموزش، تبلیغ و تبادلات گوناگون علمی، فرهنگی و نیز امور مالی و اقتصادی، همه ادارات، نهادها و سازمان‌ها برای عقب‌نیفتادن از فناوری‌ها، به استفاده از این فضا روی آورده‌اند و با استفاده از این ابزار کارهای خود را آسان نموده و سرعت بخشیده‌اند. حوزه‌های علمیه، به مثابه نهادهایی چندبعدی که دارای ابعاد گوناگون مانند: علمی - پژوهشی، فرهنگی، تبلیغی و سیاسی‌اند، برای همه فعالیت‌های خود می‌توانند از امکانات فضای مجازی استفاده کنند؛ به‌گونه‌ای که با استفاده از بانک‌های اطلاعاتی و کتابخانه‌های رقمی، امور پژوهشی و علمی و آموزشی خویش را سامان و عمق بیشتری بخشند، با استفاده از جلوه‌های بصری و فناوری‌های گوناگون در فضای مجازی، در حوزه فرهنگ تأثیرگذاری بیشتری داشته باشند و با استفاده از فناوری‌های اطلاع‌رسانی برخط و فراگیر، از اخبار و رخداد‌های گوناگون در حوزه سیاست در جهان آگاه شوند و واکنشی سریع و درخور در قبال آن عرضه کنند.

اما شاید بتوان گفت مهم‌ترین فعالیت حوزه‌های علمیه، تبلیغ دین مبین اسلام باشد که فضای مجازی در این زمینه کارآمدی بسیاری دارد. محدود نبودن به زمان و مکان، سهولت دستیابی، تنوع ابزارهای گوناگون دستیابی به آن، از جمله رایانه شخصی، تبلت، گوشی هوشمند، تلوزیون هوشمند، و امکان استفاده از محتوای متنی و چندرسانه‌ای برای رساندن مفاهیم، این فضا را برای اهداف تبلیغی، بسیار مناسب و مهیا کرده است.

در این مقاله، کوشش خواهد شد که امکانات و ابزارهای فضای مجازی برای حوزه‌های علمیه معرفی شود و راهکارهایی برای استقبال بیشتر و گسترده‌تر فضا و علمای حوزه در استفاده از فضای مجازی برای اهداف بلند حوزه علمیه بیان گردد.

* پژوهشگر مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور.

حوزه‌های علمیه از آغاز تا کنون

از آغاز پیدایش دین مبین اسلام، مساجد کارکردهای بسیاری داشتند و فقط محل اقامه فریضه نماز به جماعت نبودند. یکی از استفاده‌هایی که از مساجد می‌شد، تعلیم و تعلم بود؛ به این گونه که در مساجد کوچک، اطفال خردسال تربیت شده و مساجد بزرگ محل تعلیم و تربیت بزرگسالان به شمار می‌آمد و مردم از عموم طبقات، به دانش‌طلبی و کسب علم روزگار می‌گذراندند. پیامبر اکرم (ص) نخستین معلم در میان مسلمانان بود و البته همه شاگردان او در شمار باسوادان نبودند.

عبدالله بن عباس، از صحابه‌ای به شمار می‌رفت که پس از رحلت پیامبر اکرم (ص) در قیام به امر تعلیم و آموزش مسلمانان از آن حضرت پیروی کرد. او در صحن مسجدالحرام می‌نشست و مردم وی را در میان می‌گرفتند و در تفسیر آیات قرآن مطالبی از وی می‌پرسیدند.

پس از ایشان، نوبت به گروه تابعین رسید که از اصحاب رسول خدا (ص) اخذ حدیث می‌کردند. از مشهورترین تابعین، ربیعة المرای بود که در مدینه و در مسجد نبوی جلسه بحث علمی داشت و افرادی مانند مالک بن انس و حسن بصری و بزرگان مدینه بر وی وارد می‌شدند.

در سراسر ایران از خوزستان گرفته تا خراسان و ماوراء النهر، مساجدی وجود داشت که محل تعلیم و تربیت بوده است. در تاریخ سیستان آمده که یکی از حکام عرب به نام عبدالرحمن بن سمره (قرن اول هجری) مسجدی به نام «مسجد آدینه» ساخت که حسن بصری، عالم معروف دینی، مدت‌ها در آنجا سرگرم تدریس و تعلیم بود و در «بخارا» نیز مسجدی به نام «قبة الاسلام» وجود داشت که برای تعلیم علوم از آن استفاده می‌شد.

از قرن چهارم به بعد، کمکم فرهنگ اسلامی توسعه یافت؛ به گونه‌ای که در همین قرن، تعلیم و تعلم از صحن مساجد به مدارس مستقل انتقال یافت؛ اما همچنان مساجد نیز جنبه تربیتی و تعلیمی خود را حفظ کردند. (خاستگاه حوزه، ۱۳۸۵)

امروزه، حوزه‌های علمیه نظام‌مندترند و به شکل سطح‌بندی شده در مقاطع گوناگون به تعلیم آموزه‌های دینی و علوم وابسته مشغول‌اند. با توجه به گسترش علوم اسلامی و تخصصی شدن آن، دروس حوزه نیز تخصصی‌تر شده است.

اهداف و فعالیت‌های حوزه

شاید بتوان گفت که اصلی‌ترین علت شکل‌گیری حوزه‌های علمیه، سفارش قرآن کریم در آیه شریفه «فَلَوْ لَا نَفَرْنَا مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لَيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ» (توبه، ۱۲۲) بوده باشد. از این رو، کسی که وارد حوزه می‌شود، باید در دین تفقه کند تا بتواند با دانشی که فرا می‌گیرد، مردم را از عواقب ناگوار، انذار کند. در واقع، وظیفه حوزه‌های علمیه هدایت مردم به اهدافی است که قرآن کریم و پیامبران در طول تاریخ ترسیم کرده‌اند تا به این طریق، از ایمان مردم و نیز اصول و فروع دین پاسداری کنند. برپایه آنچه گفته شد، فعالیت‌های عمده حوزه را می‌توان این گونه برشمرد:

۱. تبلیغ و گسترش آموزه‌های دینی و مذهبی:

ابلاغ و تبلیغ، در لغت به معنای رساندن و رسانندگی است؛ اما در فرهنگ اسلام، معنای این واژه پیش از صرف رساندن پیام است؛ بلکه باید ابلاغ روشن و آشکارکننده باشد؛ «وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ» (نور، ۵۴) از این رو، در تبلیغات اسلامی پیام باید رسا و گویا و متناسب با فرهنگ هر عصر باشد تا در دل‌ها و اندیشه‌ها نفوذ کند.

افزون بر آن، ویژگی‌های فردی مبلغ، محتوای مطالب و ابزار و شیوه‌های تبلیغ، از دیگر عواملی هستند که می‌توانند در پیشبرد اهداف دین و گرایش و اقبال به دین‌داری تأثیر فراوانی داشته باشند. رهبر

معظم انقلاب نیز امر تبلیغ در حوزه‌های علمیه را بسیار مهم می‌دانند که باید به آن توجه ویژه داشت: «امروز تبلیغ دین، یک رشته علمی است. علوم ارتباطات که امروز در دانشگاه‌های دنیا برای آن کار و تلاش می‌کنند، در حقیقت، شیوه‌های ارتباط‌گیری تبلیغی است. ما به طور سنتی روش‌هایی برای ارتباط‌گیری با مخاطبان خودمان داریم که روش‌های خوبی هم هست؛ لیکن به هیچ‌وجه کافی نیست. نمی‌خواهم توصیه کنم که طلاب بروند یک دوره علوم ارتباطات ببینند؛ بلکه می‌خواهم مؤکداً توصیه کنم که کارگردانان اصلی و طراحان حوزه علمیه، با توجه به نتایج علوم ارتباطات، کارهای خودشان را برنامه‌ریزی کنند و بخشی از مباحثی از این علوم را که مورد نیاز حوزه است، به درجات مختلف در اختیار کسانی که به آن احتیاج دارند، به‌خصوص کسانی که در زمینه تبلیغ برنامه‌ریزی و کار می‌کنند، بگذارند.» (خامنه‌ای، ۱۳۷۸)

۲. تربیت کارشناسان دینی:

حوزه‌های علمیه شیعه با هدف پیروی از قرآن کریم و سنت نبوی(ص) که اصل ولایت و رهبری را تصدیق کرده است، باید به تربیت دانشمندان و فرزانی همت گمارند که بتوانند به این مقام نایل آیند و سرپرستی امت قرآنی را بر عهده گیرند. مدیریت مذهبی جامعه، پرورش عالمان، مبلغان، مجتهدان و مراجع دینی، از مهم‌ترین وظایف حوزه‌های علمیه می‌باشد.

۳. تبیین مفاهیم دینی و جلوگیری از انحراف‌ها و بدعت‌ها:

همان‌گونه که تبیین و ترویج مکارم اخلاق و تزکیه نفوس، مهم‌ترین کار انبیا بوده است، روحانیان، به عنوان وارثان انبیا، در گسترش ارزش‌ها، بزرگ‌ترین مسؤلیت را برعهده دارند؛ و ضمن اینکه جایگاه اجتماعی علما این وظیفه را دو چندان کرده است.

از سویی دیگر، اسلام نیازمند حفظ، مراقبت و پاسداری از خطر انحراف می‌باشد و ائمه(ع) نیز در زمان حیات خویش با همه توان، نگاهبان دین بوده و به نشر حقایق دینی و تفسیر آن می‌پرداختند و به علمای دین نیز چنین توصیه می‌نمودند. بنابراین، دین همچون درّی ناب، نیازمند حفظ و صیانت در مقابل انحراف‌ها و بدعت‌هاست. (فولادی، ۱۳۷۶، ۵۸)

۴. پژوهش و تحقیق:

در این عرصه از فعالیت‌های حوزه‌های علمیه، سه وظیفه قابل تشخیص است: ۱. تعمیق و نوگستری مطالعات دینی؛ ۲. دفاع از مرزهای عقیدتی و اخلاقی و پاسخ به شبهات؛ ۳. نشر و ترویج فرهنگ دینی. همه فعالیت‌های یادشده، برای بهبود سرعت، کیفیت و نیز سهولت انجام، نیازمند استفاده از ابزارها و فنون‌اند که در ادامه به این مسئله پرداخته خواهد شد.

فضای مجازی و ویژگی‌های آن

فضای مجازی یا سایبری (Cyber Space)، فضایی است که بر پایه ارتباط دیجیتال، فناوری‌های اطلاعات، اینترنت، پست الکترونیک و محیط‌های پیرامون، نظیر اتاق گفت‌وگو، تابلو اعلانات و همچنین سیستم‌های تصویرسازی دیجیتال شناخته می‌شود. از این رو، «این فضا به عرصه‌هایی اطلاق می‌شود که در آن سوژه‌ها، فارغ از بُعد زمان و مکان، به کنش متقابل می‌پردازند.» (خانیک‌ی و بابایی، ۱۳۹۰، ۷۶)

عمومی بودن فضای مجازی، به هر فردی در هر نقطه از جهان امکان می‌دهد که از طریق این فناوری به آسان‌ترین وجه، جدیدترین اطلاعات مورد علاقه خود را به دست آورد و مرزهای جغرافیایی یا سیاسی تاکنون نتوانسته است مانع استفاده از فضای مجازی و گسترش روزافزون آن شود.

با استفاده از قابلیت‌ها و ظرفیت‌های فضای مجازی، در بسیاری از روابط اقتصادی و اجتماعی، دیگر نیازی به مراجعه حضوری برای خرید کالا یا خدمات نیست و همین امر باعث کاهش قابل توجهی

از هزینه‌های اقتصادی می‌شود. امکان اشتراک‌گذاری منابع، دانش، نتایج و محصولات و نیز امکان بهره‌گیری از دانش و تجارب همدیگر برای افزایش سودآوری و کاهش هزینه‌ها، کاهش رفت‌وآمدهای غیر ضروری درون‌شهری و در نتیجه کاهش مصرف انرژی و کاهش آلودگی هوا، همچنین کاهش مصرف کاغذ و هزینه‌های چاپ و نشر و سایر هزینه‌ها با استفاده از امکانات موجود در فضای مجازی، دستیابی آسان به آخرین اطلاعات تخصصی در زمینه‌های مختلف اعتقادی، اجتماعی، اقتصادی و هنری که در سطح جهان به صورت مقاله، کتاب، نرم‌افزار و نظایر آن در سطح جهان منتشر شده و می‌شود، تبادل اطلاعات و تعاملی بودن روابط و ارتباطات در فضای مجازی بدون محدودیت‌های حاکم بر دیگر رسانه‌ها، همگی از فرصت‌هایی است که فضای مجازی فراهم آورده است.

زمینه‌های استفاده از فضای مجازی در حوزه‌های علمیه

۱. اطلاع‌رسانی:

یکی از کاربردهای فضای مجازی، اطلاع‌رسانی و ارائه آخرین اخبار و گزارش‌ها به مخاطبان می‌باشد. انسان‌های بی‌شماری روزانه با مراجعه به اینترنت به دنبال تازه‌ترین خبرها می‌گردند که ارزانی و سهولت دستیابی به اخبار از این طریق، از جمله مزیت‌های آن به شمار می‌رود. حوزه‌های علمیه می‌توانند اخبار نوآوری‌های خود را در حوزه‌های گوناگون علوم اسلامی از این طریق اطلاع‌رسانی کنند. علاوه بر این، می‌توانند در مناسبت‌های گوناگون، اخبار مرتبط با آیین‌ها و مناسک دینی را به مخاطبان خود در سراسر جهان برسانند و ایشان را از اوضاع و احوال مسلمانان جهان آگاه کنند.

۲. کتابخانه مجازی و رقمی:

کتابخانه‌های رقمی، مجموعه‌ای سازمان‌دهی شده از محتواهای مختلف در قالب‌های گوناگون (کتاب، مجله، صوت و فیلم) با بهره‌گیری مجموعه‌ای از خدمات، به منظور در دسترس قرار دادن این مجموعه به کاربران می‌باشند؛ به عبارت دیگر، کتابخانه‌های رقمی، واسطه‌ای هستند که به کمک مجموعه‌ای از خدمات، منابع سازمان‌دهی شده را در اختیار کاربر قرار می‌دهند. این دست از کتابخانه‌ها با پیشرفت فناوری، مدیریت جدیدی را روی محتوای انواع منابع (متن، تصویر، صوت، فیلم و یا نقشه) اعمال کردند که از این راه، نه تنها امکان دسترسی به انواع منابع به صورت برخط ممکن شد، بلکه از طریق مدیریت روی محتوا، حتی امکان دسترسی به جمله‌ای خاص از یک متن هم میسر گردید.

از ویژگی‌های متون قابل عرضه در کتابخانه‌های رقمی، فرامتن (هایپر تکس) بودن آن است؛ به این معنا که هر صفحه از اینترنت، در خود صدها لینک به دیگر صفحات اینترنتی دارد. با استفاده از این قابلیت، کاربر قدرت گزینش و انتخاب بسیاری دارد و با وارد شدن به این فضا و قرار گرفتن در یک

موقعیت خاص، به راحتی می‌تواند از آن صفحه خارج شده، وارد فضای جدیدی گردد. این توانایی، توسط لینک‌های موجود در صفحه به او داده می‌شود.

حوزه‌های علمیه می‌توانند با استفاده از این امکانات، منابع دستاورد و معتبر اسلامی را در فضای مجازی منتشر کنند و نیاز محققان در دستیابی به متون معتبر را برآورده و کاربران اینترنت را با استفاده از این منابع با اسلام آشنا نمایند.

۳. آموزش مجازی:

آموزش مجازی، به آموزش در محیطی اشاره دارد که در آن معلم و محصل از حیث زمان یا مکان یا هر دو، از یکدیگر جدا هستند. معلم محتوای درس را از طریق ابزار مدیریتی، منابع چندرسانه‌ای، اینترنت، ویدیو کنفرانس و مانند اینها ارائه می‌دهد و دانش‌آموزان یا دانشجویان این محتوا را دریافت می‌کنند و از طریق همین فناوری‌ها با معلم خود در تماس‌اند.

آموزش مجازی در معنای خاص خود، اصطلاحی است که بر آموزش آنلاین با استفاده از اینترنت دلالت دارد. این اصطلاح عمدتاً در آموزش عالی کاربرد دارد و دانشگاه‌های مجازی بدین منظور تأسیس شده‌اند. با استفاده از این امکان، اساتید برتر و طراز اول حوزه‌های علمیه می‌توانند افرادی از دورافتاده‌ترین مناطق را آموزش داده و سطح آگاهی مردم را درباره تعلیم اسلامی افزایش دهند.

۴. مسافرت‌های مجازی:

سفر مجازی یا تور مجازی، شامل بازسازی و شبیه‌سازی فضاهای خارجی، به‌ویژه اماکن تاریخی و دینی، با استفاده از ابزارهای چندرسانه‌ای می‌باشد و این امکان را برای بازدیدکننده فراهم می‌آورد تا خود را در آن مکان احساس کند و بتواند از انگاره‌ها و تصاویر موجود بهره گرفته، آن مکان را بهتر بشناسد.

در حال حاضر، نمونه‌های بی‌شماری از سفرهای مجازی در فضای اینترنت قرار دارد که بخش عمده آنها به مکان‌های توریستی و سیاحتی مربوط می‌شوند. این ابزار، اگرچه نمی‌تواند جای سفرهای واقعی را پر نمایند، ولی دارای قابلیت‌های سودمندی برای معرفی امکان مذهبی و بناهای تاریخی برای کسانی است که امکان سفر برای آنها فراهم نمی‌باشد.

۵. گردآوری کمک‌های خیریه مجازی:

یکی از مقوله‌هایی که در اینترنت و فضای مجازی رواج یافته و روزبه‌روز توسعه بیشتری پیدا می‌کند، فعالیت مؤسسات خیریه است. فضای مجازی، این امکان را برای مؤسسات خیریه فراهم آورده تا با ایجاد پایگاه‌های مجازی و بهره‌گیری از امکانات کارت‌های اعتباری و پرداخت‌های برخط، به دریافت کمک‌های خیریه بپردازند. (مرشدی‌زاد، ۱۳۹۲، ۱۶۵ - ۱۶۷)

۶. اتاق‌های گفت‌وگو، ابزارهای پیام‌رسان و شبکه‌های اجتماعی:

اتاق گفت‌وگو یا چت روم، فضایی مجازی بر روی اینترنت است که مردم در آنجا می‌توانند گرد هم آیند و به گپ یا گفت‌وگو بپردازند. در این فضا علاوه بر گفت‌وگو، امکان فرستادن تصویر، گفت‌وگوی صوتی و نیز استفاده از دوربین و برقراری ارتباط تصویری فراهم می‌باشد.

امروزه افزون بر سیستم‌های قدیمی چت روم مثل یاهو مستجر و پالتاک، برنامه‌های پیام‌رسان تلفن همراه و شبکه‌های اجتماعی برخط نیز در میان کاربران رواج و محبوبیت بسیار پیدا کرده‌اند.

در این میان، شبکه‌های اجتماعی برخط، جزء پرکاربردترین پایگاه‌های اینترنتی به شمار می‌روند که در قیاس با دیگر پایگاه‌ها، کاربران زمان بیشتری را در آنها صرف می‌کنند. امکانات و قابلیت‌های

گوناگون موجود در این دست از پایگاه‌های برخط، مانند امکان گفت‌وگوی صوتی و تصویری، به اشتراک گذاشتن اسناد و اطلاعات، تشکیل گروه‌ها، ایجاد صفحات با موضوعات گوناگون، راه‌اندازی موج‌ها و پویش‌های گوناگون، همگی سبب شده است که کاربران تمایل بیشتری به استفاده از این نوع پایگاه‌ها داشته باشند. در بین شبکه‌های اجتماعی، پایگاه‌هایی مانند فیس‌بوک، یوتیوب و لینکدین، از اقبال بیشتری برخوردارند.

این ابزارها در بسیاری از کارهای مرتبط با حوزه‌های علمیه می‌توانند سودمندی بسیاری داشته باشند که از آن جمله می‌توان به گفت‌وگوهای تصویری، صوتی و متنی دفا تر مراجع با مقلدان، رفع شبهه و پاسخ به پرسش‌های اعتقادی مردم و گفت‌وگو و تضارب آرا میان محققان حوزوی و طلاب اشاره کرد.

کاربرد فضای مجازی در بهبود و رونق فعالیت‌های حوزه‌های علمیه

با پیشرفت‌های فناوریانه‌ای که به وقوع پیوسته است، نمی‌توان نقش فضای مجازی و اینترنت را در تبلیغ و شناساندن فرهنگ یک ملت، تبلیغ دین و فعالیت‌هایی از این قبیل، کتمان کرد. از این رو، شناسایی امکانات و ابزارهای مورد نیاز جهان اسلام بسیار ضروری است و استفاده از اینترنت در جهت اهداف دینی ظرافت‌های خاصی را طلب می‌کند.

امروزه، دین بخش مهمی از اینترنت شده است. مردم به آسانی با اتصال به شبکه جهانی اینترنت، اطلاعات گسترده‌ای درباره مذاهب مختلف به دست می‌آورند و با دیگران در این زمینه به گفت‌وگو می‌پردازند، اسناد و متون دینی را از پایگاه‌های گوناگون دریافت و با ابزارهای دیجیتالی به مساجد، آثار تاریخی، مذهبی و بناهای دینی سفر می‌کنند، از طریق نمایه‌های الکترونیکی موضوع مورد نظر خود را در حوزه دین می‌یابند و کتاب‌ها و نمادهای دینی و مذهبی را می‌خرند، مراکز و سازمان‌های دینی را شناسایی و در جلسات و همایش‌های دینی شرکت می‌کنند، تصویر و یا حتی صدای رهبران مذاهب مختلف را می‌بینند و می‌شنوند و به صوت سخنرانی‌ها و گفت‌مان‌های دینی گوش فرامی‌دهند و در یک کلام، در این فضا با دین زندگی می‌کنند. (رضایت، ۱۳۸۵، ۶۱)

در ادامه، برخی از کاربردهای فضای مجازی را در جهت آسان‌سازی فعالیت‌های حوزه برمی‌شمریم:

۱. ایجاد پایگاه‌های اطلاع‌رسانی شیعه:

اگرچه برخی مراکز علمی و پژوهشی وابسته به حوزه علمیه، مانند دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، مرکز ادیان، مؤسسه دائرة المعارف فقه، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، دارالحدیث و جامعة المصطفی العالمیة، پایگاه‌های اینترنتی راه‌اندازی کرده‌اند، اما این تلاش‌ها کافی به نظر نمی‌رسد.

محدودیت دسترسی مسلمانان در اقصا نقاط جهان به محتوای دینی معتبر و نبود ترجمه‌های معتبر و متنقن از همه منابع حدیثی در اینترنت، وظیفه مراکز حوزوی را در تولید و عرضه این گونه از محتواها سنگین‌تر می‌کند. بسیاری از مبلغان، به‌ویژه مبلغان خارج از مرزهای ایران، محتواهای درخور برای عرضه به نومسلمانان ندارند. ایجاد پایگاهی به این منظور جهت مخاطب قرار دادن تازه‌مسلمان‌ها، از جمله مهم‌ترین کارهای مراکز حوزوی است.

۲. ساماندهی تحقیقات و جلوگیری از پژوهش‌های موازی:

شاید یکی از مؤثرترین راه‌های جلوگیری از موازی‌کاری در انجام پژوهش‌های حوزوی و توجه بیش از حد به یک موضوع و مغفول ماندن موضوعات دیگر، استفاده از ابزارهای رقومی و اینترنتی باشد که از آن طریق می‌توان پیشینه هر تحقیق را استخراج کرد تا پیش از عقد قرارداد پروژه‌های تحقیقاتی مهم، محققان ملزم به استعلام از اینترنت و ارائه سوابق تحقیق به مسئولان مربوطه باشند. این امر باید در

همه نهادهای حوزی نهادینه و مرسوم شود که نسخه‌ای از تحقیق‌های انجام شده - به منظور جلوگیری از تحقیق تکراری - در سامانه‌ای ذخیره شود.

۳. تقویت ارتباطات دوسویه حوزه با جهان اسلام و علاقه‌مندان تشیع:

از مهم‌ترین ابزارها و قابلیت‌های اینترنت، خدمات پیام‌رسانی برخط می‌باشد که پایگاه‌های مهم این خدمات را عرضه می‌کنند. امروزه، یکی از پرطرفدارترین نرم‌افزارهای تلفن همراه، همین برنامه‌های پیام‌رسان مانند واتس‌آپ، تلگرام و وایبرند. از این امکان می‌توان در نمونه‌های ذیل در حوزه‌های علمیه سود بسیار برد:

- پاسخگویی به مسائل شرعی و مشکلات اعتقادی: در این زمینه، برخی از بیوت مراجع و مؤسسات تحقیقاتی حوزه فعال شده‌اند که نیاز به گسترش بیشتری دارد. گاه ممکن است به سبب محدودیت فضای گفت‌وگو روحانیون نتوانند بسیاری از احکام را روی منبر بیان کنند؛ اما می‌توان همین احکام را در قالب یک کانال گمنام مطرح کرد و دیگر افراد هم می‌توانند با هویتی نامشخص سؤالات خود را از یک مشاور یا اندیشمند بپرسند و مشکلات خود را حل کنند.

- اطلاع‌رسانی به مبلغان خارج از کشور: بسیاری از مبلغان خارج کشور، جهت بهبود کیفیت تبلیغ خود، متناسب با وضعیت مناطق تبلیغیشان، نیازمند پشتیبانی علمی و فکری حوزه در تهیه خوراک تبلیغی مناسب هستند که این مهم، با اینترنت به راحتی قابل تحقق است.

- تأمین نیازهای تبلیغی مبلغان و رایزنی‌های فرهنگی خارج از کشور: در بسیاری از مواقع، مبلغان و رایزنی‌های فرهنگی خارج از کشور جهت کارآمدی امور تبلیغی خود، نیازمند ابزار و وسایل خاص تبلیغی از قبیل: کتاب، فیلم، پوستر و یا نوار کاست می‌شوند که از طریق اینترنت می‌توان این نیازها را دریافت کرد و نسبت به تأمین آنها اقدام نمود.

- ارسال دروس حوزوی برای متقاضیان: افراد بسیاری مشتاق فراگیری علوم حوزوی در مدارس علوم دینی‌اند؛ اما به سبب برخی محدودیت‌ها و کاستی‌ها، توفیق نصیبشان نمی‌شود. می‌توان با استفاده از اینترنت درس‌ها را با همان کیفیتی که در مدارس تدریس می‌شود، به صورت سمعی و بصری و هم‌زمان در اختیار ایشان قرار داد و حتی امکانی فراهم آورد تا بتوانند در جلسات امتحان کتبی و شفاهی حضور پیدا کنند و با استاد، ارتباط چهره‌به‌چهره برقرار نمایند؛ بدون اینکه از اتاق خود خارج شوند. این کار، برای تربیت طلاب و مبلغانی مستعد در گوشه و کنار دنیا که از آمدن به ایران و بهره‌گیری از امکانات مرکز جهانی علوم اسلامی معذورند، امکان بسیار مؤثری به شمار می‌رود.

به نظر می‌رسد که حوزه علمیه باید نقیصه‌های فضای مجازی را با اقدامات و تبلیغ در این باره جبران کند و فعالانه در این فضا حضور داشته باشد. برخی از طلاب فعالیت‌های فراوانی در فضای مجازی دارند؛ اما حضور آنها با توجه به حجمه‌هایی که در فضای مجازی وجود دارد، بسیار ضعیف است. بنابراین، ضروری است هر طلبه با توجه به تخصص خود در فضای مجازی حضور کارساز و مفید داشته باشد

۴. اعزام مبلغ:

از کاستی‌هایی که مبلغان و دست‌اندرکاران اعزام مبلغ با آن مواجه‌اند، نبود اطلاع‌رسانی دقیق و قابل محاسبه از وضعیت مبلغان در حال اعزام و اماکن تبلیغی است. اگر همه شبکه‌های اعزام مبلغ با شبکه داخلی اینترنت به هم متصل بوده و هریک نام و تعداد مبلغان اعزامی به هر منطقه را در اختیار داشته باشند یا مشخصات مناطق تبلیغی را با تفصیل بیشتری از قبل در اختیار مبلغان قرار دهند، شاید مشکلاتی از این دست کمتر پیش آید. (حسینی، ۱۳۸۰، ۶۵ - ۶۷)

سخن پایانی

امروزه، اینترنت با تمام تهدیدها و خطراتی که ممکن است در پی داشته باشد، به اشکال و طرق گوناگون وارد زندگی مردم شده و بیشتر مردم، دست کم روزی یک بار به اینترنت وصل می‌شوند. همین امر، توجیهی برای ورود گسترده و سازمان‌یافته حوزه‌های علمیه به فضای مجازی است.

هم‌اینک بسیاری از طلاب علوم دینی آشنایی خوبی با اینترنت و مهارت‌های استفاده از آن یافته‌اند؛ اما برای اینکه بتوان استفاده درخور از آن در جهت اهداف حوزه علمیه داشت، کافی به نظر نمی‌رسد و باید زیرساخت‌ها و زمینه‌های مناسبی برای استفاده از اینترنت نیز فراهم آید.

یکی از کاستی‌های فضای مجازی، کمبود محتواهای متقن و معتبر دینی در این فضا و توجه کم به ابعاد پژوهشی و آموزشی آن است. بیش از ۹۰ درصد مشترکان فضای مجازی، در زمینه سرگرمی مشغول هستند و این به دلیل کمبود محتوا در این فضا است. بدیهی است که فعالیت گروه‌های نوین تبلیغ در این باره می‌تواند بسیار مؤثر باشد.

به جرئت می‌توان گفت یکی از وظایف حوزه علمیه، تولید علم است و نه ایجاد زیرساخت‌های فضای مجازی. به نظر می‌رسد که حوزه علمیه باید نقیصه‌های فضای مجازی را با اقدامات و تبلیغ در این باره جبران کند و فعالانه در این فضا حضور داشته باشد. برخی از طلاب فعالیت‌های فراوانی در فضای مجازی دارند؛ اما حضور آنها با توجه به حجمه‌هایی که در فضای مجازی وجود دارد، بسیار ضعیف است. بنابراین، ضروری است هر طلبه با توجه به تخصص خود در فضای مجازی حضور کارساز و مفید داشته باشد.

از جمله وظایف اصلی حوزه علمیه، آموزش و پژوهش است. بنابراین، ضروری است وظیفه اصلی حوزه علمیه در حاشیه قرار نگیرد و دوره‌های آموزشی مربوط به فضای مجازی برای طلاب برگزار گردد. ■

منابع:

۱. حسینی، قاسم. «کاربردهای اینترنت در حوزه علمیه». مبلغان. (۱۳۸۰): ۶۲ - ۶۸.

۲. «خاستگاه حوزه». پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه:

<http://www.hawzah.net/fa/Article/View592/>

۳. خامنه‌ای، سیدعلی. «بیانات مقام معظم رهبری در آغاز درس خارج فقه، در تاریخ: ۲۸ / ۰۶ / ۱۳۷۸». برگرفته از نرم‌افزار حدیث ولایت. تولید مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور).

۴. خانیکی، هادی و محمود بابایی. «فضای سایبری و شبکه‌های اجتماعی؛ مفهوم و کارکردها». فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات جامعه اطلاعاتی. (۱۳۹۰): ۷۶ - ۸۷.

۵. رضایت، علیرضا. «دین آنلاین؛ چالش یا فرصت؟ (مروری کوتاه بر دو کتاب درباره دین در فضای مجازی اینترنت)». اخبار ادیان. (۱۳۸۵): ۶۱ - ۶۲.

۶. فولادی، محمد. «مفسران دینی در جامعه (روحانیان و روشنفکران)». فصلنامه معرفت. (۱۳۷۶): ۵۷ - ۶۹.

۷. مرشدی‌زاد، علی. «ظرفیت‌های فراروی جهان اسلام در فضای مجازی». مجله مطالعات ماهواره و رسانه‌های جدید. (۱۳۹۲): ۱۶۳ - ۱۷۴.